

КУЛТУРНАТА ПОЛИТИКА

НЕПОСИЛНАТА ЛЕКОТА НА КУЛТУРНАТА ПОЛИТИКА

Иван Кабаков

Резюме

Статията представя няколко тематични области, които са важни за културната политика. Търсенето на пресечни точки между тях и останалите статии от тематичния брой е в основата на този текст. Той проблематизира основните понятия и връзката между култура и политика, както и възможните им употреби. Изследванията и практиките в тази област са отнесени към предизвикателствата на непрекъснато променящата се външна среда с оглед постигането на оптимално състояние на културната политика, за да се гарантира бъдещето на културата.

THE UNBEARABLE LIGHTNESS OF CULTURAL POLICY

Ivan Kabakov

Abstract

The article represents a few thematic areas, that are important for cultural policy. The search for intersections between them and the other articles in this special issue is the fundamental base of this text. It questions the basic concepts and the relationship between culture and policy, and their possible uses. Research and practices in this area are related to the challenges of the constantly changing environment in order to achieve an optimal state of cultural policy, to guarantee the future of culture.

Играта на думи със заглавието на най-известния роман на Милан Кундера – „Непосилната лекота на Битието” не е случайна. Тя е оправдана, доколкото „лекотата” на културата, мислена и финансирана на остатъчен принцип, изисква само известен артист (музикант, актьор, художник) или интелектуалец да бъде нейния министър, за да се постигне натрапчиво търсеното спокойствие в тази област, така необходимо за запращането ѝ в (добре познатата ни) „трета глуха линия”. „Лекотата” е мислена и като предпоставка за спокойна политическа кариера на известния музикант, актьор или художник, осъществена (с малки изключения) в края на неговия творчески път, тогава когато очакванията да постави венец на своята артистична доказаност и признатост чрез политическа дейност и в тази област са особено големи и изкусителни. Почти неусетно, този така желан венец става „трънен”, пораждайки (в повечето от случаите) разочарование в най-неподходящата (с оглед на очакванията и постигнатия резултат) част от живота на артиста.

Каква е причината за тази “непосилна лекота”, която е източник на множество разочарования, както от коментирания вид, така и от (не)провежданата културна политика?

1.Обектната област

Ако направим кратък преглед на министрите на културата в Република България от 1989 г. до момента, ще констатираме, че лицата заемали този пост (с малки изключения, които потвърждават правилото) са от артистичните среди и тяхната средна възраст към периода на осъществяване на коментираната дейност се приближава до тази за пенсиониране. Направеното внушение не бива да се възприема негативно, понеже възрастта не е порок, а младостта – индулгенция за успех. Иначе казано - културата като относително консервативна система предполага натрупан опит, мислен като относим към определена възраст (т.е. натрупани години), които са своеобразна гаранция за успешна политика в областта на културата. Когато към тях добавим артистична доказаност и признатост, имаме всички предпоставки да смятаме, че кадровото осигуряване е осъществено по възможно най-добрия начин от политическите сили, номинирали за министър поредния артист, чиято артистична кариера като правило е модел за подражание. Министърът на културата обаче не става автоматично политик на културата, както и натрупаните години не са гаранция за опит в правенето на политика, дори когато заемачия тази позиция идва от артистичните среди и притежава както тяхното доверие, така и признанието на обществото. „Лекотата” с която е дал своето съгласие за „участие в политиката” се оказва „непосилен” товар в началото или края (не е от съществено значение) на неговата политическа кариера. Постепенно се констатира, че натрупаният артистичен опит - категория от която обикновено очакваме стабилност, не е съотносим както към правенето на политики за култура, така и към скоростно променящата се външна среда, поставяйки със завидна лекота „непосилните” проблеми на културната политика, а именно – каква е тази политика, какво е професионалното отношение в тази област и въобще възможна ли е професията „политик на културата”? Възможните отговори на поставените въпроси предполагат обектна област, която трябва да определи обема от очаквания и отговорности на политика, както и неговото понятие за култура.

В тази връзка реконструкцията на областта за която политиците на културата в Република България имат очаквания и отговорности включва, както литературата и изкуствата – визуални, аудиовизуални и сценични, така и културното наследство в неговото многообразие – нематериално и материално наследство, което може да бъде недвижимо или движимо наследство. Освен културно и обществено значение, коментиранията наследства могат да имат и научно значение, предлагайки ни друга възможна класификация на културното наследство, мислено като археологическо, етнографско, историческо, архитектурно, художествено, книжовно, документално, индустриално и дори аудиовизуално наследство. Необходимо е да се добави специализираното образование в областта на изкуствата и културата, както и неформалното образование, което развива любителските форми на изразяване, за да се затвори кръга на институционално (въз)произвежданата култура. Така очертаната **обектна област** – литература и изкуства + културно наследство, заедно с образованието за тях, продължава да е на „въоръжение” в Република България, което до голяма степен (пред)определя както организационната структура на Министерство на културата, така и средата от която се прави избор на “политици” на културата. Тя може да бъде представена по следния начин:

ВИЗУАЛНИ ИЗКУСТВА	Изящни и приложни изкуства Графични и пластични изкуства Дизайн (Художествена) фотография Архитектура Пленери/биенале на изкуствата)
СЦЕНИЧНИ ИЗКУСТВА	Театър (драматичен/куклен/пантомима) Музика (опера/оперета/мюзикъл/балет/симфонична и камерна музика) Танц (класически/модерен) Разлекателни индустрии (цирк/варие/шоу-програми) Театрални, музикални и танцови фестивали
АУДИОВИЗИЯ/МУЛТИМЕДИЯ	Филмова индустрия (игрални/документални/анимационни филми) Телевизия Радио Мултимедия Филмови фестивали
КНИГИ/ЧЕТЕНЕ/БИБЛИОТЕКИ	Научна (изследователска) литература Художествена литература Популярна/разлекателна литература Преводна литература Фестивали на книгата (панаир/салон на книгата) Популяризиране на четенето Библиотеки
КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО	Нематериално културно наследство; Материално културно наследство - недвижимо и движимо културно наследство Фестивали на наследствата (антично наследство, фолклорни фестивали, традиционни занаяти)
КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ	Професионално (специализирано) образование в областта на изкуствата и културата Неформално образование/любителски форми Продължаващо обучение/обучение през целия живот

Проблемът е, че тази типология на обектната област е неадекватна в условията на глобализация и културно многообразие, но не е родила своя законен „наследник”. Подобна е ситуацията и в останалите държави-членки на ЕС, повечето от които са в търсене на оптимален модел, способен да удовлетвори изискванията на пазарната икономика при положение, че повечето от държавите ще бъдат принудени постепенно да намаляват своята подкрепа за култура. Оттеглянето на държавата от областта на културата обаче отваря множество пробойни не само в нейното финансиране, но и в актуалното състояние на културното многообразие. Поради тези особености с основание¹ се увеличава интереса към **културните и творческите индустрии** като очакването е те да “представяват” не само пазарно ориентираните сектори на културата, но и тези, които по различни причини трудно се вписват в пазарната логика. Продължаването на тази тенденция най-вероятно ще намали обхвата на културното многообразие само до пазарно ориентираните и институционално (въз)произвежданите форми на изразяване,

¹ Така например изследването на Института за статистики към ЮНЕСКО (UIS) “Международни потоци на подобрени културни стоки и услуги” за периода 1994-2003 г., недвусмислено показва, че търговията с културни стоки се е увеличила почти два пъти през последните десет години, но преди всичко в икономиките с голям доход, които са били и най-големите както производители, така и потребители на културни стоки. ЕС заема водеща позиция в тази статистика с 51% износ на културни стоки от всички изследвани страни, независимо че в условията на световна икономическа и финансова криза се наблюдава 12% свиване на международната търговия. http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/culture05_en.pdf

изключвайки почти всички останали форми, които в повечето от случаите изграждат антропологическите, социологическите и философските представи за културата. Независимо, че предлаганите модели на културни и творчески индустрии, както и този на **авторско-правните индустрии** (copyright-based industries) имат своите различия, те не променят очертаната перспектива, доколкото са породени от вече коментираните обстоятелства. Необходимо е да се отбележи, че макар и да разширяват областта от обекти и дейности, които са част от съответния модел, културните и творческите индустрии, както и авторско-правните индустрии, не увеличават обема на (въз)произвежданото културно съдържание, понеже повечето от включените в тях обекти и дейности са спомагателни и допълнителни по отношение на културата, въпреки че имат творчески характер и са от съществено значение за нейния икономически принос. Тази перспектива обаче е управляема променлива, която поставя темата за провежданата политика, както и тази за нейните форми и съдържание.

2. Понятието

Терминът „политика“ е използван от Аристотел в своята книга „Политика“ като умение да се управлява полиса чрез получаване и поддържане на подкрепа за общи действия, които са в интерес на гражданите и обществото. Подкрепа обаче се предоставя когато е ясно за какво ще бъде използвана, както и какви действия ще бъдат предприети, за да бъде постигната предложената и (общо)споделена визия за възможно бъдеще на обществото. Тези разсъждения очертават (може би) най-предпочитаното разбиране за **политиката като процес**, който има своята насоченост към постигането на обществено и/или (общо)споделено благо и поради тази особеност предполага обществена подкрепа. В тази мисловна перспектива може да се разположи и определението на **политиката като курс на действие** при който се осъществява „субективно разпределение на ценностите вътре в социалните групи и между тях в обществото“ (Иванов 2006: 41). Политиката и властта имат своята пресечна точка в ценностите, чието разпределение може да се осъществява по силата на легитимна власт, т.е. авторитет като например върховенството на закона в т.н. правова държава или от силово налагана власт, постигната (обикновено) чрез репресивния апарат на държавата. Същественото в конкретния случай е поставянето на акцент върху ценностите, които изграждат **политиката като визия** за (общо)споделено или силово наложено бъдеще на обществото, чието осъществяване предполага стратегически и тактически действия. Ценностите могат да бъдат противопоставени на интересите, които обикновено стоят в основата на определението на **политиката като изкуство на възможното** (решение), постигнато като резултат от договореност между отделните социални групи и/или политически актьори относно провеждането на обща за тях политика, която е в интерес и на обществото. Политическите актьори – партии, правителства, граждански и/или международни организации, са част от институционализацията на политиката като дейност по управлението на процеси, които трябва да предложат и гарантират възможно бъдеще на обществото. Използваният термин „управление“ изисква допълнително разграничение, каквото прави Тодор Танев когато анализира употребата на това понятие спрямо тази на понятието „мениджмънт“. Последното осъществява и постига замисленото, за разлика от управлението, което осмисля и направлява действията. (Танев 2011). Понеже това са трудно разграничими и взаимно свързани дейности, коментираните понятия могат да се разглеждат и в отношението на род (Governance) към вид (Management), доколкото осмислянето предшества и съдържа изпълнението.

Множественото число на понятието „политика“ предлага допълнителни възможности за разсъждения по тази проблематика. Иначе казано – това е областта на

конкретните политики (policy), които имат значително по-тесен обхват, доколкото са преди всичко план, програма или принципи за действие, чието изпълнение е ангажимент на определена организация с оглед постигането предварително посочени цели и резултати. Тези политики могат да бъдат разграничени според (1) сектора им на действие, т.н. секторни политики, (2) териториалния им обхват, (3) инструментите за въздействие, (4) начините за тяхното производство, (5) участниците в политическия процес, както и (6) политическата култура, която е вградена в тях (Кабаков 2007: 31). Така например Чарлз Ландри предлага определение за конкретна секторна политика – тази в областта на културата, представена като „набор от правила, мерки и механизми, които са насочени към постигането на целите на културното развитие” (Landry 1998).

Отнесени към областта на културата, направените разсъждения задават друга мисловна перспектива. Отношението „култура – политика” има поне няколко възможни изхода като резултат от тяхното обвързване. Винаги е възможно различните наименования да бъдат използвани като синоними, но от съществено значение за изследваното понятие е да се направят аналитични разграничения. Продължението в тази посока изисква да се отбележи, че **културна политика** е най-популярния термин, поставяйки въпроса за значението на прилагателното „културна” в неговата връзка със съществителното „политика”, което беше разгледано в предходната част на текста. Понятието „култура”, подобно на това за политика, има множество определения и употреби, които отдавна не се отчитат количествено в научната литература, коментирайки качеството на тяхното съдържание в контекста на конкретната им употреба. В тази връзка прилагателното за качество „културна”, отнесено към съществителното „политика”, би трябвало да се разбира като съвкупност от функционални култури – политическа, правна, икономическа, а защо не и гражданска култури, които са вградени в конкретната политика като предпоставка за нейното не само осмисляне, но и осъществяване. Този своеобразен израз на културологичен екстремизъм, може би с основание, е санкциониран от масовата употреба, която използва термина „културна политика” като **политика в областта на културата**. Това понятие задава насоченост към конкретна област, но не полага (макар и най-общо) стратегическа визия за нейното развитие. В търсене на неутралност, политиката в областта на културата може да бъде и възпрепятстваща за самоорганизацията на конкретната култура и поради тази особеност негативна спрямо нейното бъдеще. **Политиките за култура**, които съдържат в себе си възможност за развитие и диференциран подход към отделните сектори в рамките на конкретната култура, са своеобразна алтернатива на предходното понятие, когато обаче те са резултат от самоорганизация на нейните основни действащи лица – т.н. политически актьори. Тяхната способност да осмислят, изработват и осъществяват **публични политики на културата**, които не са външни на нейната самоорганизация, е гаранция за бъдещето ѝ развитие. В тази мисловна перспектива публичните политики са *на* отделната култура, която е преосмислила (въз)действията на външната среда, доколкото не е възприела външна спрямо нейната самоорганизация политика и е изработила своя културно-политически отговор. Трудна задача, която е предизвикателство за бъдещите политици на културата, ако те искат бъдат такива в условията на глобализация и културно многообразие.

3. Изследването

Ако искаме да се движим „в крак с времето”, трябва не просто да взаимстваме политики за култура, а да изработваме, което включва и да осмисляме, публични политики на конкретната култура, способни да преодолеят използваната до този момент обектна област с оглед постигането на оптимално състояние на институционално (въз)произвежданото културно съдържание. Необходимо е също така да отчитаме

промяната във външната среда на конкретната култура, която в диалог с всички останали култури, трябва да предложи културно-политически отговор на отправените предизвикателства. Познаването на протичащите процеси в собствената култура, отнесени към тези в останалите култури, които заедно са част от съществуващото културно многообразие, е предпоставка за информиран избор на политика за култура, способна да отговори както на обществените очаквания, така и на предизвикателствата на външната среда. Информацията, която е необходима за изработването на такава политика в съвременните общества обикновено се осигурява от науката, мислена като специализирана и функционално диференцирана система за производство на знание. То е отделено от останалите знаниеви форми с термина „научно знание”, което доскоро беше синоним на проверена и доказана информация, чието използване е своеобразна гаранция за обективност при реконструкцията на фактическото състояние на културата. Проблемът е, че авторитета на науката е оспорен и подложен на диверсификация, поставяйки въпроса доколко произведената информация е съотносима към протичащите процеси в отделната култура и действително осигурява съответната политика за култура, а не „обслужва” (например) нейните политици в борбата им за оставане на власт. Тези съмнения най-вероятно ще продължат да тегнат както върху изследователите, така и върху политиците на културата, но те не отменят необходимостта да се прави информиран избор на възможно бъдеще, което да се преследва с политически средства. Нещо повече – изработването на публични политики за култура в процес на самоорганизация предполага насочването на изследователския интерес към ключови области, теми и/или проблеми с оглед предлагането на стратегическа визия за развитието на отделната култура в рамките на съществуващото културно многообразие.

В тази връзка **изследванията на политиките за култура** е област, която с основание поражда очаквания за оптимизиране на практиката, отнесени към непрекъснато променящата се външна среда. Тези изследвания имат своята история, която обикновено започва с политическата стратегия на Андре Малро за реформи в културната политика на Франция и нейното осигуряване с изследвания, осъществявани от специален отдел. Независимо от тяхната ограниченост като обхват и цели, коментиранията изследвания отключват дебата за информационното и изследователско осигуряване на политиките за култура, както и спора какви специалисти са необходими за тази област – **културни техници или културни критици** (Bennett 1992a, 1992b). Своеобразно тяхно продължение е дебата за начина по който трябва да се изгражда културната политика (O'Regan 1992), включвайки или изключвайки гражданите и техните организации от политическия процес. Обичайното позициониране на участниците в дебата, каквито са О'Рийгън, Кънингам и МакГигън, в лявото и дясното политическо пространство вече не е толкова интересно, за разлика от групирането им около двете интелектуално значими фигури за този дебат – Фуко с неговата критика на властта и Хабермас, който разглежда конструираното обществено съгласие като основа за изграждането на политики, включително и на такива в областта на културата. Независимо от различията между тях, последователите на Фуко и Хабермас са съгласни, че резултатите от изследванията на политиките за култура са изключително полезни за тяхното изграждане и осъществяване в обществения живот.

Полезността и практическата приложимост на тези изследвания е друг критерий за тяхната класификация в която присъстват поне два основни вида – **теоретични (фундаментални) и приложни изследвания**. Разграничението не е прецизно, доколкото е изградено върху прекъснатата връзка между теория и практика. Не е задължително обаче приложните изследвания да бъдат лишени от своя теория, както на фундаменталните изследвания да бъде отказана каквато и да е била приложимост. Преобладаващата насоченост към изграждането на теории обикновено прави изследванията фундаментални, а тази към производството на данни за обекти и събития предполага много по-голяма

степен на приложимост в конкретни ситуации, характерна за т.н. приложни изследвания. „Внедряването“ на полезни модели, изобретения и/или иновации, както и анализа на техните (д)ефекти, предполага приложни изследвания. Необходимо е да се отбележи обаче, че качествено научно изследване е основано на конкретни данни, които имат доказателствена стойност в търсенето на възможности да се предложи теоретично обяснение на протичащите процеси в обществото и културата. В тази връзка предлагането на **политики, основани на данни / доказателства / изследвания** (evidence-based policy), включително и в областта на културата, е стъпка в правилната посока. Те предполагат експертиза, но не е и правителство, съставено от експерти, доколкото политиката е отговорност, която е резултат от проведени парламентарни избори. Коментиранияте политики обясняват и засиления интерес към **културната статистика** и възможността да се изгради стандартизирана статистическа рамка, която да осигури сравнимост на постигнатите резултати (например) в търговията с културни стоки и услуги, както и да се установи какъв е икономическия принос на културните и творческите индустрии в отделните национални държави. Количествените данни на културната статистика обаче много трудно могат да измерят протичащите процеси в конкретната култура, както и многообразието от форми на изразяване в неговата цялост, доколкото са инструменти, които идентифицират преди всичко пазарно ориентирани и институционално (въз)произвеждани форми на изразяване. Културната статистика е предпочитана най-вече заради отправеното внушение за „неутралност“ на статистическите данни, което се привива като обективност на фактичкото състояние на културата, но също така и като удобно прикритие да не се прави **анализ на информацията** (Schuster 2002). Подобно неудобство, освен че предполага заявена изследователска позиция, което винаги е рисково начинание, изисква, ако не приемане, поне коментар на предложения аналитичен материал от страна на възложителя, независимо дали това е международна организация, държавен орган или културен институт. Коректността на статистически набраната база данни предполага също така и анализ, който дава смисъл и „живот“ на цифрите, както и **публикуване на методологията** по която са произведени съответните данни, за да се гарантира емпиричната проверимост на организираната в база данни информация.

Възможно е обаче изследванията на политиките за култура да не принадлежат само на една научната област, независимо от множеството опити в тази посока, а да бъдат мислени и осъществявани като **интердисциплинарни изследвания**, които търсят пресечните точки и връзки между отделните научни дисциплини. Първоначалното състояние на **мултидисциплинарни изследвания**, които в рамките на научната парадигма на отделната област описват един и същ обект – културната политика, обикновено се преодолява чрез **трандисциплинарни изследвания**, които преминават/трансгресират границите на съответната научна дисциплина в търсене на ново знание, за се стигне до изграждането на връзки между съотносимите научни области и дори на нова научна дисциплина, която отстоява своята област чрез своя предмет и метод на изследване. Направените разграничения между отделните изследвания са разгледани като част от процес, който достига своята върхна точка в създаването на нова научна област/дисциплина, способна да участва в изследването на нови обекти, доколкото разполага с предмет и метод, които ѝ позволяват да има собствени научни основания във вече описания процес. Изследванията на политиките за култура са в състоянието на интердисциплинарни изследвания, които позволяват тези политики да бъдат мислени като съвкупност от преди всичко приложни дисциплини и/или изследвания. Те са в процес на пораждаване на научна област, която трябва да изработи своите теоретични конструкции и основания. Необходимо е да се отбележи, че засега изследванията на политиките за

култура не са научна дисциплина или академична специалност, каквато е констатацията и на Тони Бенет (Bennett 1998: 272), но (може би) това е тяхното възможно бъдеще.

Отзвукът от разгледаните дебати не е заглъхнал и може да бъде открит в дискусиите относно ролята и значението на гражданските организации за изграждането и осъществяването на публични политики за култура, доколкото те се мислят не само като външен и универсален коректив на властта, за което обичайно е критикуван Хабермас, но и като източник на легитимна власт, както и в дискусиите за образованието на тясно профилирани специалисти в областта на културата или на такива с интердисциплинарна насоченост, чиято способност да изграждат връзки и контакти е своеобразна гаранция за бъдещето на културата. Важно е да се отбележи също така, че изследванията на политиките за култура са в много по-голяма степен зависими от исторически сложилите се изследователски традиции на критическите и приложните изследвания, отколкото от теоретичните конструкции на Фуко и Хабермас. Постигането на оптимален баланс между критически и приложни изследвания, който не пренебрегва критическия анализ, саморефлексията, историята и търсенето на смисъл отвъд конкретния цифров израз на културната статистика, за да акцентира върху възможностите, които предлагат приложните изследвания за „вписване” в конкретни политически практики и отношения, е може би тази изследователска перспектива, която в най-голяма степен би била полезна за изработването и осъществяването на политики за култура.

4. Практиката

Преобладаващият интерес към приложните изследвания на политиките за култура, който се наблюдава към този момент, има своето обяснение в опитите да се промени практиката на коментираните политики. Необходимо е да се отбележи, че не става въпрос за масово разпространената представа за политиката като най-доходоносна дейност в България, която е отъждествявана с бизнес, нито за нейното разбиране като средство за постигане на лично благоденствие, професионална реализация или социално-икономически статус отвъд неизбежните промени на политическия състав в условията на представителна демокрация, а преди всичко като дейност по осъществяване на предизборната програма на управляващото мнозинство с възможностите на отделната национална държава и/или с тези на ЕС, когато последната е държава-членка. Отнесена към областта на културата, политиката, осъществявана от държавната власт, каквато е преобладаващата практика в Република България, демонстрира сериозна неадекватност, както спрямо останалите секторни политики, така и по отношение на политиките на ЕС. Обикновено отговорността за това състояние се поема от администрацията, която не стига че е „раздута”, но е и „некомпетентна” да превъплъти в резултати иначе „добрите намерения” на политиците. Държавната администрация, от своя страна, е изградила многократно проверени в практиката защитни механизми, наказвайки с изпълнение всеки, който се опита да предложи нови идеи или инициативи. Поради тези причини в повечето от случаите обществените консултации и обсъждането на ключови политически решения, проекти за нормативни актове или стратегически документи се отлагат за неопределено време, което никога не настъпва в рамките на мандата на управляващото мнозинство.

Направената реконструкция на масовите представи за практиката на културната политика в Република България обаче трябва да се възприема с висока степен на съмнение и критичност, както по отношение на описаното положение, така и когато се изграждат „идеални типове” на позиции в организационната структура на културата, които до голяма степен (пред)определят нейното актуално състояние. Тези представи могат да се възприемат и са некоректни спрямо немалкото добри практики както в политиката, така и

в държавната администрация. Те имат своята оправданост само доколкото са преобладаващо състояние. В тази връзка от съществено значение е да се представят и анализират **модели на политики за култура**, които разпределят правата и задълженията на държавата и гражданското общество, както и тези на политиците и администрацията.

Придобилата известност типология на моделите за съотносимост на държавата към културата, преди всичко във връзка с нейното финансово подпомагане и осигуряване, която изгражда идеални типове чрез фигурите на Инженера, Архитекта, Патрона и Фасилитатора (Chartrand, McCaughey 1989), е добра отправна точка за разсъждения в тази посока. Отъждествяването на държавната власт с фигурата на Инженера, който проектира всеки един детайл от културата, е приемлива метафора на почти „изчезнал вид” държавна културна политика, доскоро възможен за наблюдение в т.н. социалистически страни. Отделни части от този модел могат да бъдат открити в културните политики на определени държави, които обаче са по-скоро изключение от преобладаващата тенденция в отношенията между държавната власт и културата. Демократичното превъплъщение на този модел е свързано с отъждествяването на държавата с фигурата на Архитекта, който изгражда основите на „сградата” или т.н. културна инфраструктура, мислена като съвкупност (преди всичко) от правна, институционална и сградна инфраструктури, необходими за работата на артистите и професионалистите в областта на културата. Те са свободни в избора на творческо съдържание, изразни средства и форми на изразяване като свободата им на изразяване е правно гарантирана в чл. 10 на Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (обн. ДВ бр. 80 от 2.10.1992 г. изм. обн. ДВ бр. 137 от 20.11.1998 г.). В тази група попадат повечето държави от Западна Европа като Франция, Германия или Италия, които не изчерпват многообразието на културните политики в Европа, доколкото Великобритания предлага станалото типично (включително и с ранг на отделен тип и модел) изместване, което се характеризира с отъждествяването на държавата с фигурата на Патрона, чиито авторитет и понякога финансиране са достатъчни да мотивират за работа независими или поставени „на една ръка разстояние” от държавната власт Съвети по изкуствата. Те поемат функциите на Министерство на културата, характерно за континенталния модел от типа „Архитект”, осигурявайки посредничество и оценка на културната продукция чрез привлечени към тяхната работа артисти или представители на отделните изкуства. Фасилитаторът е фигурата, която отъждествява отношението на държавата към изкуствата и културата при което се насърчава гражданското общество (например чрез законово гарантирани данъчни облекчения) да финансира тяхното развитие. Този модел има своето разпространение в САЩ и предполага добре работеща пазарна икономика и активно гражданско общество. В така очертаната типология много трудно може да се говори за професия „политик на културата”, но при модела „Фасилитатор” такава възможност въобще отсъства, а професионалното отношение в областта на културата се „измерва” със способността да се насърчат и катализират протичащите процеси в гражданското общество, които имат културни измерения.

Къде се намира Република България в така представената координатна система?

Ако трябва да я ситуираме географски и исторически, Република България е част от континентална Европа и нейния модел на културни политики. Същевременно обаче тя инкорпорира части или отделни политически решения от останалите модели, обикновено представяйки тази практика като международен опит, който трябва да подобри почти автоматично националната политика за култура като икономисва и/или икономизира анализи и дебати. В тази връзка трябва да се отбележи, че всеки модел притежава определена степен на условност и абстрактност спрямо протичащите процеси и конкретните практики, което предполага осмисляне на съотносимия международен опит и изработване на политики за култура, съобразени с нейното актуално състояние и

социално-икономическите реалности. Подобна активност, за съжаление, не може да се наблюдава при изработването и осъществяването на националната културна политика на Република България, чието ставане е резултат от множество странични и/или случайни фактори, които по никакъв начин не са предшествани от анализ и осмисляне на възможности, проучване на международен опит и изграждане на стратегическа визия за развитие на културата.

5. Външната среда

Разграничението между **система и жизнен свят**, което правят Хабермас и неговите последователи, много трудно може да работи в областта на политиките за култура поради своята абстрактност и претенции за универсалност. Същевременно то задава мисловна перспектива, която предлага възможно бъдеще за културата, доколкото изместването от представителна демокрация към партиципативна демокрация е факт и в областта на политиките за култура. Очевидно е също така, че „представлението” на представителната демокрация вече няма толкова почитатели, поставяйки въпросите как да бъдат изградени конкретните политики и кои са или могат да бъдат основните действащи лица при тази промяна? „Обичайните заподозрени” са **органите на държавна власт** в лицето преди всичко на Министерство на културата като част от централната изпълнителна власт и **организациите на гражданското общество** в областта на културата като легитимен източник на власт, който е не само коректив на провежданите политики, но и активен участник в процесите по тяхното изработване и осъществяване.

Мислени като част от конкретна култура, а не въобще, тези (взаимо)отношения демонстрират сериозни различия, които заслужават специално внимание. **Жизненият свят на културата** в България очевидно се различава от този (например) в Германия, което е, ако не приемливо, поне разбираемо обстоятелство. Направените разсъждения предполагат провежданите политики да бъдат не въобще *за* хората, а такива *на* хората, които активно участват в тяхното изработване и осъществяване. Иначе казано - политиката *за* култура трябва да е не само в полза на хората от тази област, а да бъде тяхна, както като споделени ценности и визия за бъдещето, така и като процес на изработване в който те активно участват, за да я превърнат в политика *на* отделната култура. Тя беше коментирана като възможно за употреба понятие в предходната част. Проблемът е, че жизненият свят на отделната култура споделя различни ценности или културологично изразено - има различна гражданска култура, които много трудно могат да поддържат универсален модел и дори не е необходимо, ако отчитаме предизвикателствата на културното многообразие. Нещо повече – конституционно гарантираното право на сдружаване на българските граждани позволява да се изградят организации на гражданското общество в областта на културата, които са предпоставка за институционализиране на тяхното участие в политическия процес, при положение че постигнат представителност на своите организации или съгласие, относно тяхното представителство, иначе казано – кой да ги представлява в отношенията им с държавната власт. Подобно съгласие обаче се постига много трудно, ако въобще е възможно, поставяйки може най-сериозното предизвикателство за вписването на формите на партиципативната демокрация в преобладаващата, дори в рамките на ЕС, представителна демокрация. Тази ситуация трансгресира в състояние при което всеки е говорител на гражданското общество, подобно на протеста срещу правителството, като опитите да се определи представителство почти мигновено бива игнорирано от останалите участници в коментираните процеси.

Когато погледнем към **системата на културата** с очакването да наблюдаваме по-стабилни и дори консервативни институции, ще забележим не по-малко многообразие от

институционални форми, което, макар и в редуциран вид, беше представено от моделите за съотносимост на държавната власт и културата. Въпреки това състояние необходимо е да се отбележи, че е много трудно да се подпомагат и изследват с наличните финансови средства непрекъснато появяващите се нови форми на изразяване, както и да се осигурява информация за тях от различни организации. Многообразието от институционални форми се опитва да отговори на вече коментираната динамика в жизнения свят на културата, когато коментираме ситуацията в България, или да създава условия, които подпомагат протичащите процеси на промяна в жизнения свят, ако трябва да коментираме преобладаващото състояние в рамките на ЕС, включително и с превръщането на гражданската активност в централна тема за 2013 г., обявена за Европейска година на гражданите с Решение № 1093/2012/ЕС на Европейския парламент и Съвета от 21.11.2012 г. (ОВ L 325, 23.11.2012). Независимо кое е водещото – системата или жизненият свят, органите на държавна власт или организациите на гражданското общество в областта на културата, не може да има спор относно ползата от участието на гражданите в изработването и осъществяването на политики за култура.

Ако се отстраним от мисловната рамка на Хабермас и неговите понятия за система и жизнен свят и погледнем на коментираната ситуация от позицията на политиките за култура, ще забележим, че тяхната **външна среда** може да бъде описана като непрекъснато увеличаващото се многообразие от форми на изразяване и институционални форми. Резултатът от тази динамика е невъзможността да се покрива информационното, изследователското и институционалното осигуряване на обектната област на културата, дори в нейния възможно най-ограничен обхват, само от органите на държавната власт в лицето на Министерство на културата. Мислено като политика, представеното фактическо състояние предполага **публични политики**, които разпределят правата и задълженията по тяхното изработване и осъществяване, съобразявайки се с компетентността на участниците, така че да се избегне състоянието при което правата са само за някои от участници в този процес, а всички останали да имат само задължения. Погледната като **политически модел**, коментираната ситуация е състояние на преход от **представителна демокрация** към **партиципативна демокрация**, което прави ирелевантна (т.е. несъотносима) и към двата модела критиката, че последната форма обезсмисля провеждането на парламентарни избори и конституирането като резултат от тях на управляващо мнозинство, което не може да изпълни своята предизборна програма, поради обстоятелството, че неговата работа е подложена не само на контрол, но и на непрекъснато „дописване” от страна на организациите на гражданското общество в областта на културата. Иначе казано – това е самоорганизация при която имаме многообразие от визии за бъдещето на културата, чиято алтернативност е в непрекъснатата взаимна конкуренция при която не е ясно коя от тях ще бъде печеливша, за да може управляващото мнозинство да заложи на нея своето бъдеще като политическа сила, както и да провежда публични политики в подкрепа на подобно бъдеще за културата.

Когато отнесем тези разсъждения към ситуацията в България, ще забележим че положението се влошава до степен на неуправляемост, поради станалото обичайно състояние политическите партии да не предлагат визия за бъдещето на културата или да предлагат много обща такава, (може би) за да избегнат невъзможността да се прогнозира резултата от самоорганизацията в областта на културата. В тази връзка трябва да се отбележи, че предлагането на визия за развитие на културата е възможност използването на власт/сила да постигне поне част от своята обществена оправданост. Организациите на гражданското общество в областта на културата, от своя страна, също не демонстрират особена адекватност с малки изключения, които могат да бъдат представени (например) с краткосрочния опит за оптимизация на тези отношения, осъществен от Националния граждански форум за култура през 2002 г. в рамките на проекта „Технологичен парк

Култура”. Понеже съм един от неговите учредители и привърженици, ще се огранича в неговото представяне, препращайки заинтересованите лица към сайта <http://slovo.bg/ngfk/index.htm>, където могат да получат повече информация.

В заключение може да се отбележи, че „непосилната лекота” на културната политика е резултат от множество фактори, изследвани само в няколко тематични области, както и на исторически сложили се традиции и обстоятелства, които в своето комплексно действие (въз)произвеждат актуалното състояние на културата. „Лекотата” с която артистите и културата постигат своите резултати, особено в нейната неинституционализирана част, може да бъде противопоставена на **непосилните опити за промяна**, които прави политиката. Тази „лекота” обаче има своята цена и тя е както в упорития труд на артиста, така и в изграждането на множество иначе незабележими фактори и предпоставки, които подпомагат само-въз-производството на културата. Подобно е положението и в политиката с допълнението, че усилието е много по-интензивно и обсебващо, но с кратка продължителност, която възпрепятства нейната професионализация. Отговорността да се предложи и осъществи възможно бъдеще за обществото и културата превръща това занимание в пресечна точка за ценностите и представите на различни социални групи и в този смисъл политиката е централна категория за съвременните общества. Културната политика е част от тази мисловна перспектива в своите опити за промяна на относително консервативна система от обществени отношения, каквато е културата, която се само-въз-произвежда и отстоява своите позиции, но и внимателно филтрира предложените промени. Понякога обаче скоростта на промените в нейната външна среда е толкова голяма, че прави неадекватни ре-акциите на политиците на културата, които винаги „пристигат” на место-на-значението на културата, но за съжаление с огромно закъснение. Моите опасения са, че в предложеното заключение описвам положението в което се намира културата в България.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Иванов, Д. 2006. Интереси или ценности. В: 20 години Българска политология. С. УИ "Св. Климент Охридски", 30-44.
2. Кабаков, И. 2007. Право на културно многообразие. С. УИ "Св. Климент Охридски".
3. Танев, Т. 2011. Management и Governance – два вида управление на публичната сфера събрани в единен цикъл на управлението, ПУБЛИЧНИ ПОЛИТИКИ.bg, бр. 2.
4. Bennett, Tony 1992a. Useful culture. Cultural Studies vol 6, № 3.
5. Bennett, Tony 1992b. Putting Policy into Cultural Studies in Grossberg, Lawrence, Nelson, Cary and Treichler, Paula (eds). Cultural Studies. London and New York: Routledge.
6. Bennett, Tony 1998b. Culture and Policy - Acting on the Social. International Journal of Cultural Policy, vol 4, № 2.
7. Chartrand, H. H., McCaughey, C. 1989. The Arm's Length Principle and the Arts: An International Perspective – Past, Present and Future. In Cummings, Milton & Schuster, Mark (eds) Who's to Pay for the Arts? The International Search for Models of Support. American Council for the Arts, N.Y.C
8. Landry, Ch. 1998. From barriers to bridges: reimagining Croatian cultural policy: report of a European panel of examiners. Strasbourg: Council of Europe, Council for Cultural Co-operation. (European Programme of Evaluation of national Policies).
9. O'Regan, Tom 1992. (Mis)taking Policy: Notes on the Cultural Policy Debate. Cultural Studies vol 6, № 3.
10. Schuster, J.M. 2002. Informing Cultural Policy: The Research and Information Infrastructure, New Brunswick: Center for Urban Policy Research.